

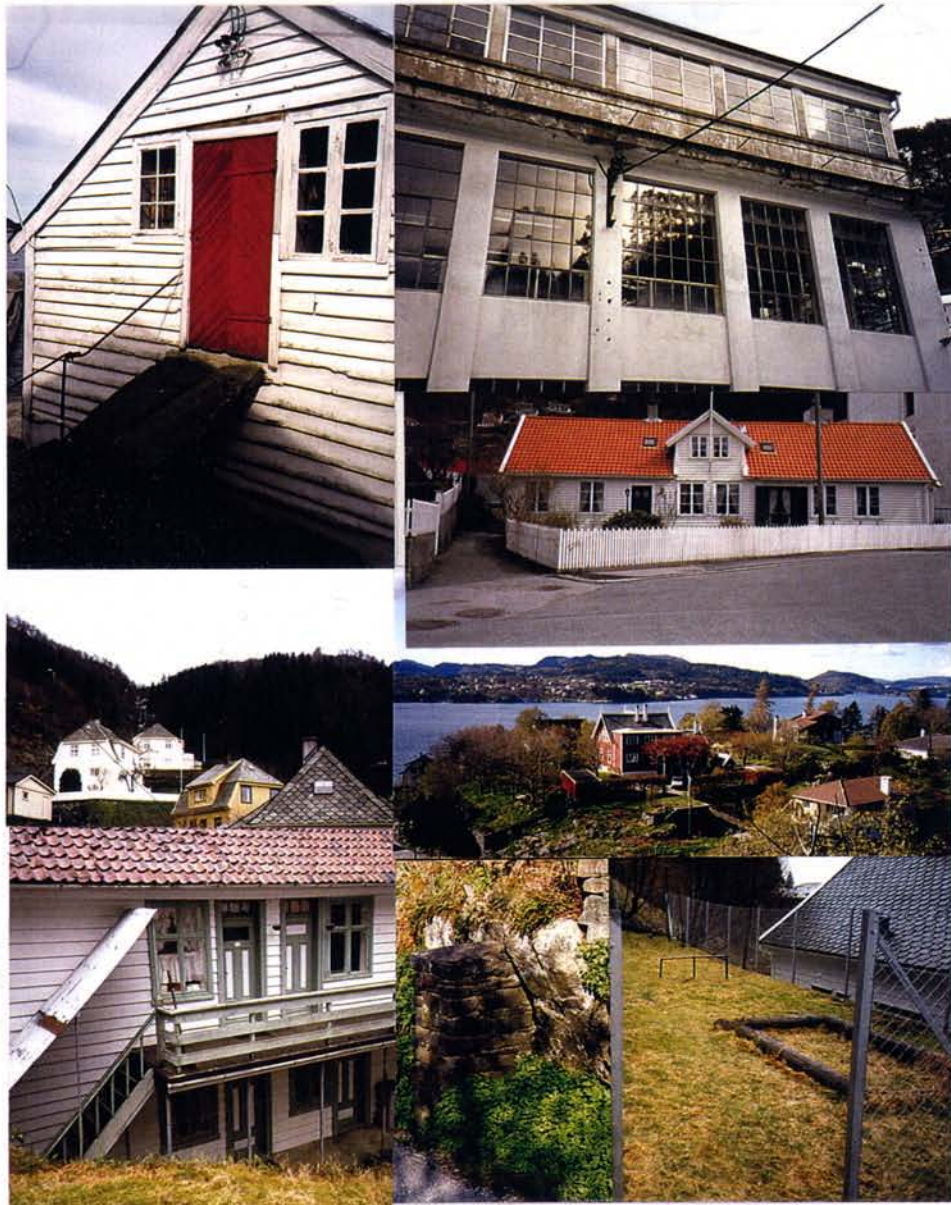

BERGEN KOMMUNE

Byutvikling

KULTURMINNEGRUNNLAG

FOR ENDRING REGULERINGSPLAN SALHUS

Sjøbod. Trikkotasjefabrikken. Gjestgiveriet. Boliger nedenfor Slettebakken. Direktørbolig.
Trikkotasjen. Arbeiderbolig Trikkotasjen. Portstolpe Salhussvingen. Lekeplass ved Fabrikkskolen.

INNHOLD

KULTURMINNEGRUNNLAG SALHUS	1
INNHOLD	3
1 FORORD	5
2 KART 1 – TOPOGRAFI, LANDSKAP OG KJENTE HISTORISKE UTGANGSPUNKT.....	7
2.1 TOPOGRAFI, LANDSKAP OG KJENTE HISTORISKE UTGANGSPUNKT	10
2.2 ARKEOLOGISKE FUNN FRA STEINALDER	10
3 KART 2 - BEBYGGELSESSTRUKTURER.....	12
3.1 GÅRDSDRIFT	17
3.2 KULTURMINNER/KULTURMINNEMILJØ KNYTTET TIL GÅRDSDRIFTEN.....	18
3.3 STRANDSTEDET	19
3.4 KULTURMINNER/KULTURMINNEMILJØ KNYTTET TIL STRANDSTEDET	20
3.5 INDUSTRISTEDET.....	21
3.5.1 PERIODEN 1840 - 1900.....	21
3.5.2 FOLKETALL 1865 - 1910.....	22
3.5.3 PERIODEN 1900 - 1950.....	22
3.5.4 PERIODEN 1950-1998.....	25
3.6 KULTURMINNER/KULTURMINNEMILJØER KNYTTET TIL INDUSTRISTEDET	26
3.6.1 NÆRING	27
3.6.2 SERVICE.....	27
3.6.3 BOLIG.....	27
3.7 KART OVER STEDSNAVN I SALHUS	28
4 KART 3 - KOMMUNIKASJONSLINJER.....	30
4.1 KOMMUNIKASJONSLINJER - SALHUS SOM KNUTEPUNKT	32
4.2 KULTURMINNER/KULTURMINNEMILJØER TILKNYTTET KOMMUNIKASJON.....	33
5 KART 4 – ENKELTOBJEKT OG ANLEGG	36
5.1 KRIGSMINNER	38
5.2 TEKNISKE KULTURMINNER.....	38
6 KILDER:	39
7 VEDLEGG.....	39

FORORD

Kulturminnegrunnlag for endring reguleringsplan Salhus

Foreliggende kulturminnegrunnlag er en del av Byantikvarens arbeid med å kartfeste og sikre informasjon og kunnskap om det historiske kulturlandskapet i Bergen kommune. I de fleste plan og konsekvensutredninger innen Bergen kommunes grenser vil det foreligge et tilsvarende kulturminnegrunnlag med identisk disposisjon og innholdsrekkefølge.

Kulturminnegrunnlagene utarbeidet hos KBY, Byantikvaren benyttes som underlagsmateriale for videre planarbeid og skal ligge som vedlegg til planene frem til politisk behandling

De vil også være grunnlagsmateriale for senere saksbehandling innen planområdet.

Byantikvaren benytter kulturminnegrunnlagene som underlag for kulturminneplanlegging og saksbehandling knyttet til vern av kulturminner og kulturminnemiljø.

Konsulenter for utarbeidelsen av kulturminnegrunnlaget er Asplan Viak Bergen as ved siv.ark. Marianne Skjulhaug og Øyvind Sundfjord.

KBY, Byantikvaren ved spes. kons. Arve J. Nilsen har ledet arbeidet.

KOMMUNALAVDELING BYUTVIKLING, BYANTIKVAREN

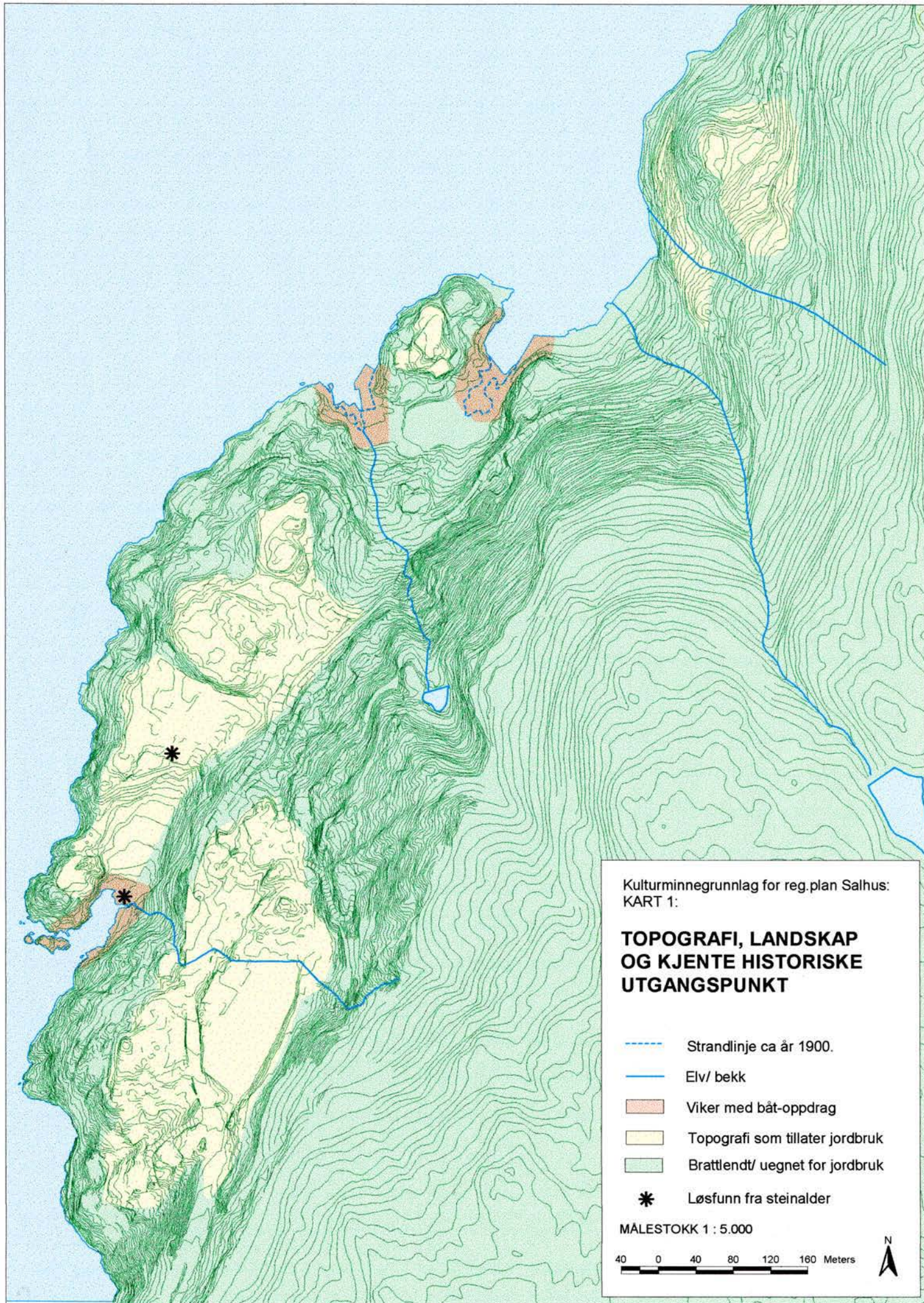
Siri Myrvoll
Byantikvar

Arve J. Nilsen
spesialkonsulent

2 KART 1 – TOPOGRAFI, LANDSKAP OG KJENTE
HISTORISKE UTGANGSPUNKT

2.1 TOPOGRAFI, LANDSKAP OG KJENTE HISTORISKE UTGANGSPUNKT

Havnefunksjonen har gjennom historien på ulikt vis vært avgjørende for utviklingen i Salhus. Salhus hadde god havn i passe avstand til Bergen; Søndre havn (gjestgiveriet og fergeleiet) og Nordre havn (fabrikken). Med vind fra sørvest var Salhus en sikker nødhavn.

De to elvene som kommer ned fra fjellet er små og kan i perioder være uttørket. Til tross for at det er bygd stemmer (demninger) på fjellet, har ikke elvene hatt kapasitet som kraftprodusent.

Topografien er kupert og bratt. Stinahaugen og Nordre haugen var opprinnelig en holme.

Nordre del av Salhus avgrenses naturlig av skålformen som dannes på begge sider av elveleiet.

Jordsmonnet var skrint, men selvdrenerende, slik at jordbruksmuligheten var tilstede, riktignok i begrenset utstrekning.

Nils Fotland beskriver stedet slik: *“ Salhus ligg for det meste oppetter fjellsidorne, og jordi er lite djuplent. Knausar med meste inkje jord på, finn ein allestader. Frå bergveggjerne ramlar tidt stein og ras ned, og ur i ur ligg langs etter fjellsidorne. Fjellveggjerne hev soleis lidt etter lidt fenge eit anna skap, so noko gamle strandlinor ter her ikkje merke etter. ”*

Med dette nøkterne utgangspunktet har Salhus gjennom tusen år utviklet seg til det stedet vi kjenner i dag. I nyere tid er det opphør av tekstilindustrien, nedlegging av fergekai og bygging av Nordhordlandsbroen som har fått dramatiske konsekvenser for stedet.

2.2 ARKEOLOGISKE FUNN FRA STEINALDER

Det er ikke gjort funn som lokaliserer eldre bosetninger i Salhus. Stedsnavnene i området underbygger at Salhus ikke har vært bosted i eldre tid (vedlegg 1). Arkeologiske funn fra Salhus stammer sannsynligvis fra jaktvirksomhet.

B: 7184 Grønnsteinsøks: spissnacket trinnøks fra overgangen eldre/ynge steinalder.

Tverreggen lite utpreget. Slipt ved eggen, ellers prikkhogd. Et stykke av nakken avslått, eggen noe skadet. Funnet i 1920 i fjæren nedenfor gravplassen ved kirken, i Storåkvika, gnr. 77 Salhus. Arbeiderne som tok sand i Fjæren til fyll på gravplassen, fant øksen, slo nakken av den for å se hva den var laget av, hvoretter de kastet den. Einar Nilsen, Salhus, tok imidlertid vare på den og leverte den inn til museet. Det ble ved samme anledning funnet store, svarte bein som ble kastet vekk. Funnsted merket på kart 1.

B.7733 Mørk grå flintskive, med eggretusj langs større partier av kanten. Lengde 8 cm. Funnet sammen med et 5,2 cm langt flintstykke, tilhugget hele veien rundt. Funnet i hagen, 1925, til Mathias Sunde, Salhus gnr 77, bnr 54. Funnsted merket på kart 1.

Funn fra Salhus kan stå i en sammenheng med funn på Flatøy. Dette må undersøkes nærmere. Salhus sin beliggenhet ved “fjordkrysset” kan tyde på at stedet har hatt en sentral beliggenhet fra førhistorisk tid.

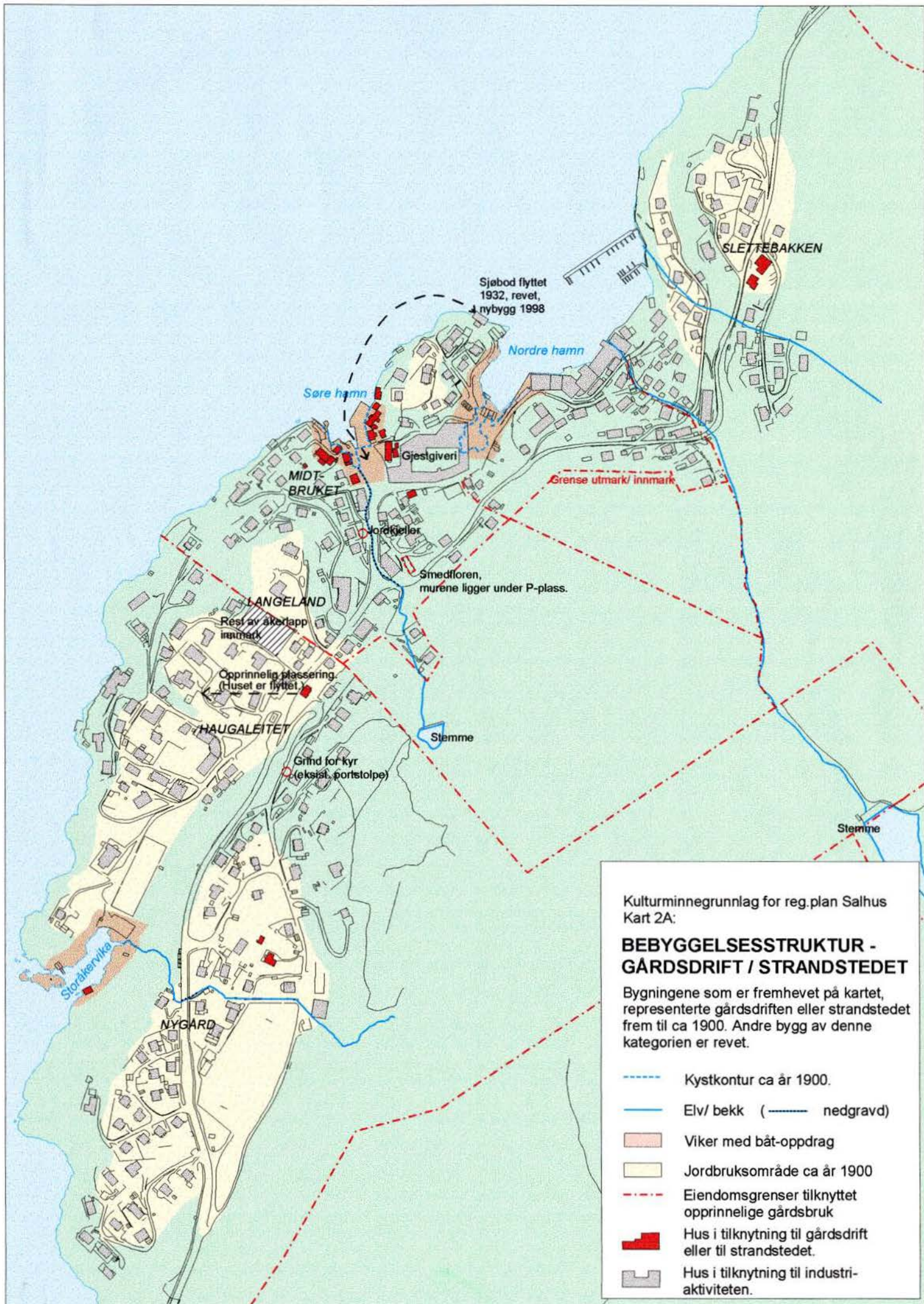
3 KART 2 - BEBYGGELSESSTRUKTURER

2.1 GÅRDSDRIFT/STRANDSTEDET

2.2 INDUSTRISTEDET

2.3 BEBYGGELSESSTRUKTURER/IDENTITETSOMRÅDER

2.4 BYGGEÅR

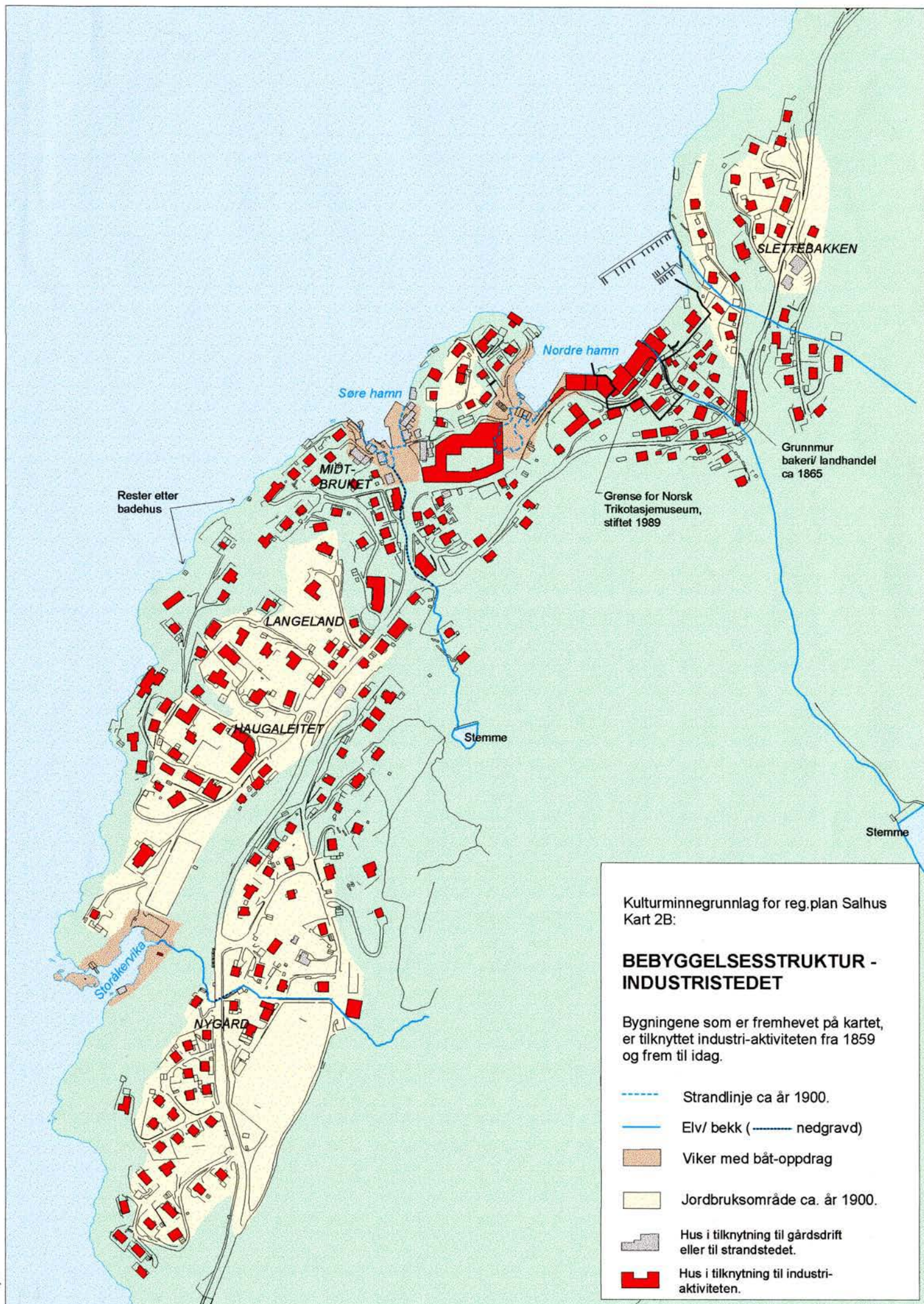

Kulturminnegrunnlag for reg.plan Salhus
Kart 2A:

BEBYGGELSESSTRUKTUR - GÅRDSDRIFT / STRANDSTEDET

Bygningene som er fremhevet på kartet, representerte gårdsdriften eller strandstedet frem til ca 1900. Andre bygg av denne kategorien er revet.

- - - Kystkontur ca år 1900.
- Elv/ bekk (- - - - - nedgravd)
- Viken med båt-opppdrag
- Jordbruksområde ca år 1900
- Eiendomsgrenser tilknyttet opprinnelige gårdsbruk
- Hus i tilknytning til gårdsdrift eller til strandstedet.
- Hus i tilknytning til industri-aktiviteten.

Rester etter
badehus

Søre hamn

Nordre hamn

SLETTEBAKKEN

MIDT-
BRUKET

LANGELAND

HAUGALEITET

Stemme

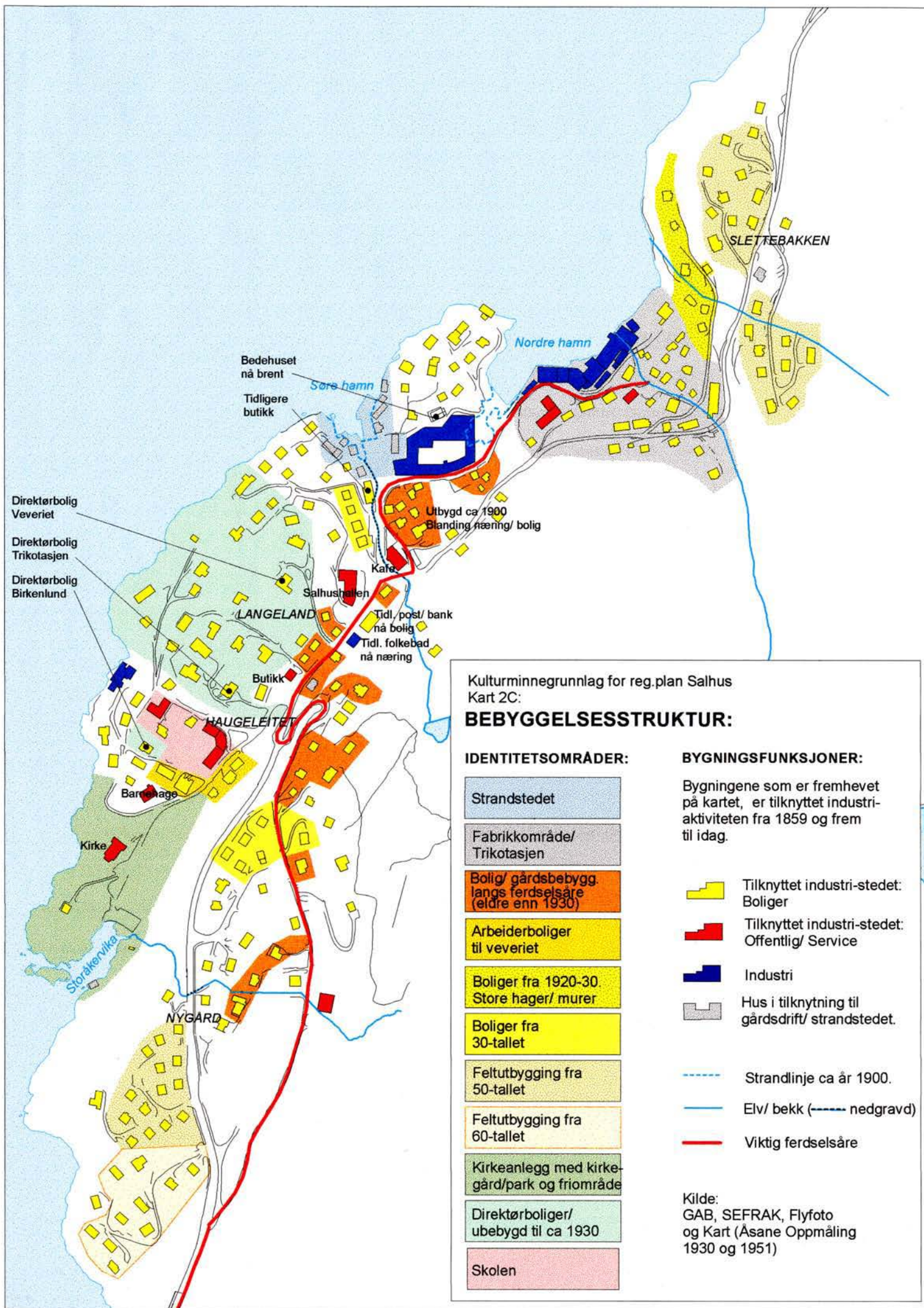
Støråkvika

NYGÅRD

Grense for Norsk
Trikotasjemuseum,
stiftet 1989

Grunnmur
bakeri/ landhandel
ca 1865

Stemme

Kulturminnegrunnlag for reg.plan Salhus
Kart 2C:

BEBYGGELSESTRUKTUR:

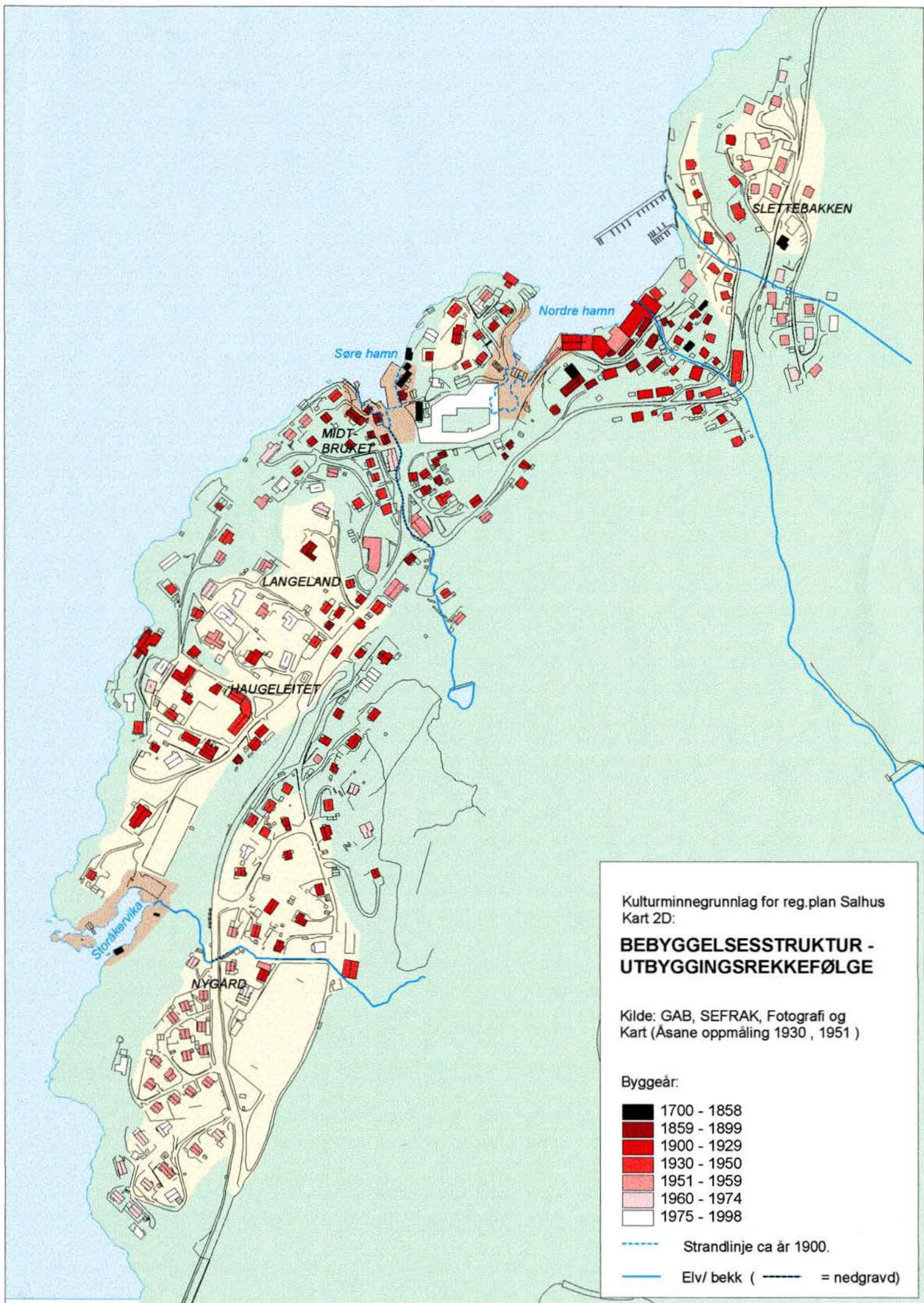
IDENTITETSOMRÅDER:

- Strandstedet
- Fabrikkområde/
Trikotasjen
- Bolig/ gårdsbebygg.
langs ferdselsåre
(eldre enn 1930)
- Arbeiderboliger
til veveriet
- Boliger fra 1920-30.
Store hager/ murer
- Boliger fra
30-tallet
- Feltutbygging fra
50-tallet
- Feltutbygging fra
60-tallet
- Kirkeanlegg med kirke-
gård/park og friområde
- Direktørboliger/
ubebyggt til ca 1930
- Skolen

BYGNINGSFUNKSJONER:

- Bygningene som er fremhevet på kartet, er tilknyttet industriaktiviteten fra 1859 og frem til idag.
- Tilknyttet industri-stedet:
Boliger
 - Tilknyttet industri-stedet:
Offentlig/ Service
 - Industri
 - Hus i tilknytning til
gårdsdrift/ strandstedet.
 - Strandlinje ca år 1900.
 - Elv/ bekk (----- nedgravd)
 - Viktig ferdselsåre

Kilde:
GAB, SEFRAK, Flyfoto
og Kart (Åsane Oppmåling
1930 og 1951)

3.1 GÅRDSDRIFT

Salhus i Åsane, gnr 77 i Hamre tinglag, ligger mellom gårdene Tellevik og Mjølkeråen. Salhus var krongods, det vil si eid av kongen. Salhus tilhørte Arne skipreid, (tidligere en del av Mjedle skipreid) av Nordhordlands fogderi under Bergenhus amt. Grensene tyder på at Salhus gård er utskilt fra Mjølkeråen.

Vegforbindelsene til nabogårdene Tellevik og Mjølkeråen var dårlige. En smal sti til Tellevik gikk oppunder fjellet. Til Mjølkeråen gikk det to stier; en høyt oppe og en langs sjøen. I følge Fotland var begge like farlige.

I skattemanntallet for Bergenhus len, leilendingsskatten i 1563, går det fram at gården Salhus ble nyoppyddet. Sannsynligvis har gården ligget helt eller delvis øde siden Svartedauden. I ødetiden hadde nabogårdene tatt i bruk beitemarkene.

Av kilder går det fram at Jens Stolpe omkring 1530 tok opp igjen gårdsdriften.

25. oktober 1662 opphører krongodset Salhus. Sognepresten i Korskirken og prost i Nordhordland Jonas Pedersen overtok skjøtet på gården.

I samme periode opprettes Åsane kapellsogn. Før dette, hadde Salhus hørt inn under Hamre kirkesogn.

I løpet av de følgende hundreårene var det en rekke ulike eiere av gården Salhus. De første, større endringene kom i 1749.

I perioden 1749 – 1766 er det prokurator Johan Simon Cramer som styrer og utvikler Salhus. Han har ambisjoner om lønnsom drift. I denne perioden blir det bygd flere uthus og sjøboder. Dette gir mulighet for handel og salting av sild. Smedflore (nylig revet) ble bygd i tiden Cramer drev Salhus.

I 1766 ble Salhus gård solgt på auksjon. I skjøtet står det nøye beskrevet bygningene som inngikk i gården. (Vedlegg 2).

1788 ble Salhus delt i flere bruk; Slettebakken, Midtbruket, Haugen og Gjestgiveriet.

I branntakst fra 1799 er en tilsvarende gjennomgang av bygningsmassene beskrevet; størrelse, konstruksjon og materialbruk. (Vedlegg 3).

I 1801 ble den første fullstendige folketelling gjennomført i Norge. Den viser at det bodde tre familier på Salhus, til sammen 19 personer.

I 1821 er det dokumentert en avtale for reparasjon av gårdsbygningene. (Vedlegg 4). Gården bestod da av:

- Våningshus; den lille dagligstue, et sengekammer, loft, kjøkken, spiskammer, skjenkestue
- Ildhus med kjeller
- To do
- Naust

- Smie
- Stall ved Floren
- Sjøbod og Vindeloft

Kart fra 1890, (vedlegg 5), over utmarksområdene viser inndeling i 5 eiendommer. Dette kan tyde på at Salhus hadde 5 bruk på denne tiden:

Iver Iversen
 Tricotagefabrikken
 August Hammer
 Nils Olsen
 Lars Andersen

Kjente gårdsnavn er Midtbruket, Hammer, Slettebakken, Haugen (Haugaleitet og Langeland), Nygård og Viki.

3.2 KULTURMINNER/KULTURMINNEMILJØ KNYTTET TIL GÅRDSDRIFTEN

Deler av de gamle eiendomsgrensene er intakte. Det finnes ikke kartmateriale som viser hvor disse opprinnelig gikk. Grensene kan imidlertid rekonstrueres ved gjennomgang av matrikkel for utskifting fra 1890. Løpenumrene er 493, 491, A, B, C, og 492. Kart over utmark fra 1890 har nummeret 552/77, (Jordskifteverkets kartavdeling, 1430 Ås). Gresnen for utmark/innmark gikk langs nåværende Tellevikvei. (Vedlegg 5).

Det er lite igjen etter gårdsdriften på Salhus. Det meste av den dyrkbare marka er utbygd. Utmarksområdene er imidlertid ikke undersøkt.

Den opprinnelige gården Salhus, som er omtalt i bl.a. branntaksten fra 1799 er lokalisert omkring søndre havn ; kaien. Gjestgiveriet er en del av gården Salhus og bygningen med uthus er fra 1700-tallet. Smedfloren som er omtalt er nylig revet. Tomten blir i dag brukt til parkering, og ligger som et kulturelt avtrykk. Dokumentasjonen er god, slik at en rekonstruksjon er mulig.

De to direktørvillaene bygd rundt århundreskiftet, ligger på gården Haugen. Ved oppføring av disse ble våningshuset flyttet til Salhusveien 167. Eiendomsgresnen mellom Haugaleitet og Langeland er sannsynligvis den opprinnelige fra fjellfot til sjøen. Nausttuft for gården Langeland ligger i Storåkervika. Det kan være rester etter dyrka mark innimellom boligbebyggelsen på Haugaleitet.

Slettebakken eksisterer fremdeles med våningshus (eldre enn 1830). Driftsbygningen er rehabilitert: Deler er mest sannsynlig av eldre dato. Våningshuset til gården Langeland ble flyttet da direktørboligene ble bygd ved århundreskiftet. Nå er huset lokalisert ved Salhusveien, vis-à-vis butikken. Våningshuset til gården Nygård kan være Salhussvingen 10. Dette huset er registrert oppført 1906. Det har løe og potetkjeller i hagen.

Portstolpe i stein i Salhussvingen er rester av porten som ble satt opp for å holde kuene på Nygård.

3.3 STRANDSTEDET

Strandstedet Salhus før fabrikketableringen, bestod av en god havn; Søndre og nordre, et gjestgiveri med skjenkebevilling (såluhus, salhus=herberge), smed, et fargeri og noen gårdsbruk. Salhus har vært overnattingssted siden middelalderen. Mye tyder på at stedets opprinnelse har sammenheng med grunnleggingen av kjøpstaden Bjørgvin. Ferdselen i fjordene forbi Salhus økte, og det ble behov for et overnattingssted før den siste etappen med båt inn til Vågen. Å bygge et herberge, var regnet for å være en hellig gjerning. Sannsynligvis ble såluhuset bygd i kong Øystein Magnussons tid (1103-1222).

D/S "Seimstrand" i Salhus kring 1895 med dekket fullt av folk og varer. 'Dampen' er arbeidshesten som hjå oss drog tyngste lasset på vegen frå bondesamfunnet til velferdsstaten og var i 100 år eit vanleg syn langs fjordane kring Bergen. Husa ved kaien vart bygd av fargar Hans Fossmark i 1840-åra.

Gjestgiveriet hadde privilegium, dvs skjenkebevilling gitt av kongen. Skjenkebevillingen opphørte i 1887.

Som siste havn før Bergen og knutepunkt for kommunikasjon (“fjordkrysset”), har Salhus spilt en viktig rolle for hele Nordhordland. Virksomheter lokaliserte seg her på grunn av trafikken sjøverts.

Imidlertid har etableringen av tekstilindustrien på Salhus hatt avgjørende betydning for utviklingen av tettstedet.

3.4 KULTURMINNER/KULTURMINNEMILJØ KNYTTET TIL STRANDSTEDET

Store deler av strandstedet rundt søndre havn er bevart. Gjestgiveriet med uthus fra 1700-tallet eksisterer (den eldste delen av nåværende hovedhus ble bygd i 1690-åra). Huset ble bygd om ca 1900. Smedhuset fra 1859, med sjøhus og bygningene hvor fargeriet (1840) var lokalisert, ligger ved fergeleiet. Dette bygningsmiljøet gir et godt inntrykk av stedet slik det var.

Strandstedet er i stor grad intakt. Imidlertid er det gjort betydelige utfyllinger ved etablering av rutebåtkai og fergekai. Strandlinjen er vesentlig endret.

Innunder fyllingene ligger sannsynligvis de gamle steinsatte kaifrontene, som bl. a. er vist på fotografi fra 1895. En kjenner ikke sikkert hvem som har stått for murarbeidene.

Sjøboden nedenfor Stinahaugen, som nå er under oppbygging, (boden ble flyttet i 1932 og nylig revet), stod opprinnelig ved gjestgiveriet.

3.5 INDUSTRISTEDET

3.5.1 PERIODEN 1840 - 1900

Ifølge Kåre Fasting er det ingen skriftlig kilde som begrunner valget av Salhus for etablering av trikotasjefabrikken. Landvertsforbindelsen var elendig. Vannkraften i den størrelse man hadde behov for, manglet. (Begge elvene er demmet opp.) Fasting hevder at valget er mer eller mindre tilfeldig. Grunnleggerne Philip Christian Clausen og fargemester Ramm fra fabrikken til Peter Jebsen i Arna, hadde dårlig tid. De kjente Salhus fra sine reiser mellom Arna og Bergen, og i løpet av kort tid var bedriften etablert i 1859. (Norges eldste trikotasje fabrikk sammen med Devold på Sunnmøre). Tekstilindustrien i Hordaland utviklet seg i rekordfart fra 1880. Flere tettsteder vokste fram; Espeland, Eidsvåg, Ytre Arna, Hop og Salhus.

Sentrale tidspunkt i utviklingen av industristedet:

- 1840 Hans Fosmarken og broren Johannes Fosmarken startet fargerivirksomhet i Salhus.
- 1859 Nils Olsen Kallestad startet smedbedrift. (eksisterer, kart 2.1)
Oppstart av A/S Salhus trikotagefabrik ved Clausen og Ramm.
(fundamenter av første fabrikkbygning eksisterer under dagens fabrikk)
- 1860 Arbeiderbolig (eks.)
- 1867 Disponentvilla (bygd om til en del av Kveldheim 1939), landhandel med bakeri, to arbeiderboliger og flere bolighus. Fabrikken var i løpet av disse årene utvidet til det dobbelte. (landhandelen med bakeri er revet, grunnmur står igjen, for øvrig eks., kart 2.2)
- 1870 Skipsverft i Nordrehamn, Vervet (borte), Dampskipskai. (Eks. inne i fylling, kart 3).

- 1877 Postkontor
- 1878 Fabrikkskolen. Dette var et bedre skoletilbud enn folkeskolene. Alle barn i Salhus gikk på denne. I funksjon fram til 1942.(Eks. kart 2.4).
- 1889 Telefon
- 1894 Jurg Clausen (sønn) startet Salhus Væverier. (Opprinnelige bygninger revet)
- 1899 Elektrisitet til fabrikken. Eget kullkraftverk..

3.5.2 FOLKETALL 1865 - 1910

1865	1875	1890	1900	1910
176	252	249	343	563

Denne økningen utgjorde 40 % av befolkningsøkningen i Åsane i samme periode. Bakgrunnen for økningen er industrireisningen. Utbyggingen skjedde ikke like raskt som befolkningsøkningen. 1865 stod den andre av to arbeiderboliger ferdig. Den ene boligen ble delt av ti familier, (34 personer). Fram til århundreskiftet var det vanlig at hver familie hadde ett rom og delte kjøkken med et par andre familier. Selv fabrikkeierne bodde trangt på ett rom i fabrikklokalet det første året. Folk som arbeidet på fabrikken, hadde gratis husvære.

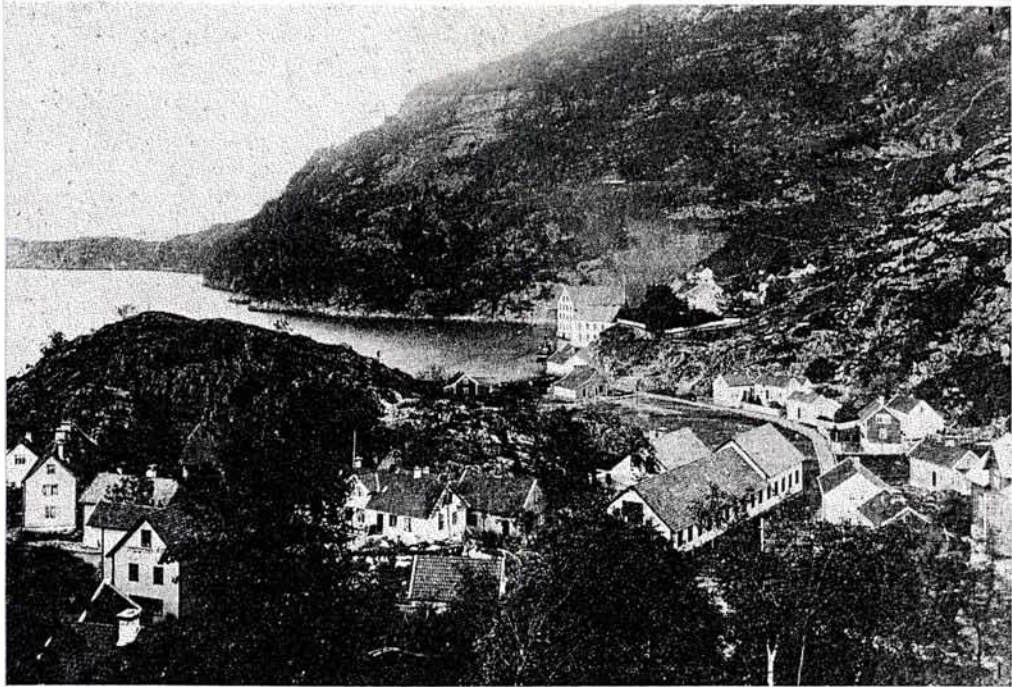

Salhus Tricotagefabrik
Efter fotografi fra 1866

3.5.3 PERIODEN 1900 - 1950

Den største vekstperioden. Stedet forandrer karakter. Utbygging av boliger og næringsbygninger tilknyttet industrivirksomheten. Med lån fra den første statlige låneformidling til boligbygging "Den norske arbeiderbruk og boligbank" (1903), (Husbanken) og støtte fra fabrikken, skjøt husbyggingen i Salhus fart. Det var en forutsetning fra fabrikken å bygge flere boenheter i huset. På denne måten økte boligandelen raskere. I løpet av mellomkrigstiden utviklet stedet seg til slik det er i dag. Etter 1955 har det vært små endringer. Noen bygninger er revet, noen nye er oppført. Ved århundreskiftet var det lensmann, doktor, jordmor, egen bank og flere andre sentrumsfunksjoner på Salhus.

Fasting beskriver Salhus slik rundt 1910; "Nu bor der 5 a 600 mennesker rundt om i fine smaa huse, som er reist paa bakkerne, hvorfra der er herlig udsigt over fjorden og de omkring liggende øer. Ingen brændevinshandel længer. Orden og pyntelighed, hvor man vende sig. Pene, velstelte, sunde børn og velklædte kvinder og mænd...."

Fotografi av Salhus ca. 1900

Veveriet ligger i forgrunnen (revet og erstattet av nye bygninger), og trikotasjefabriken ligger i bakgrunnen. Trehusbebyggelsen langs veien mellom strandstedet og trikotasjen er etablert.

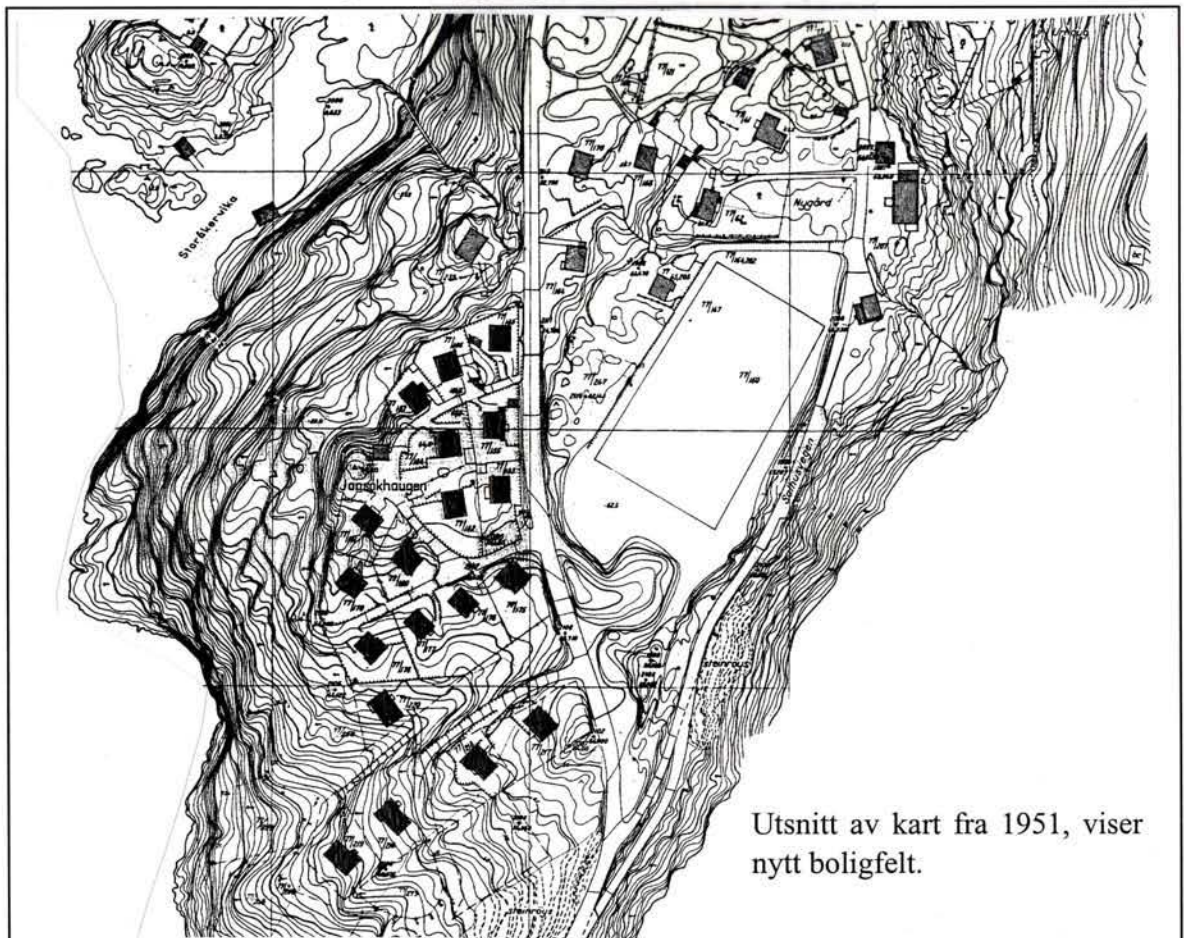
En rekke moderne fenomener som for eksempel strøm, vannklosett, fast lønn og fritid kom tidlig til Salhus.

- 1900 Kloakk og gatelys
Bygging av nye direktørboliger på Haugaleitet (kart 2.2).
- 1907 Brannvesen
- 1911 Salhus musikklag
- 1916 Folkeskole med lærerbolig (tegnet av Ole Landmark, bevart, kart 2.2)
- 1917 Elektrisitet, Åsane kraftlag. (Trafokiosker er registrert på kart 4) Logehuset, Ole Landmark, revet 1956. Logehuset hadde stor betydning som samlingssted i Salhus. Huset ble flyttet til Oen, da Salhushallen ble bygd i 1956/57.
- 1919 Privat renovasjonsordning
- 1924 Kirken vigslet, tegnet av Ole Landmark. Kirken er vakkert plassert i parkområde, innfelt i landskapet, klar sammenheng mellom bygning og landskapsrommet.

- 1932 Utarbeidet reguleringsplan for Salhus av Schumann-Olsen. (På bakgrunn av ny bygningslov). Planen er seinere revidert i 1948.
- 1939 Kveldheim, fabrikkens gamlehjem, ombygging av disponentvilla fra 1865, denne stod opprinnelig dreid mot nord, ble flyttet og bygd inn som en del av anlegget. I dag benyttes anlegget som asylmottak.
- 1940-45 Krig, tyskerne bygde festningsverk i Salhus, flere bunkers og panservognvern. (Deler av dette eksisterer, se kart 4)
- 1948 14.oktober, flom som førte til store skader. Myndighetene ga i etterkant tillatelse til å utbedre og bygge om trebygningen til trikotasjefabrikken fra 1865. Trebygningen ble revet og nye fabrikkbygninger stod ferdige i 1952-1953.
- 1949 Hybelhus på Slettebakken for kvinner, eks.

3.5.4 PERIODEN 1950-1998

- 1950 Direktørbolig for Birkelund trikotasje, Vikaveien 22. Hvitt, pusset murhus med store garasjer for fabrikkens biler, eks.
- 1951 Utbygging av boligområder i nordre og søndre deler. Ny reguleringsplan, sanering av eldre bebyggelse. Innfører plan med mer bymessig bebyggelse. Kun fragmenter av denne planen er realisert, Salhushallen, deler av Salhus veverier og butikkbygning, Salhusveien 175.

Utsnitt av kart fra 1951, viser nytt boligfelt.

I trikotasjefabrikkens jubileumsskrift beskrives perioden slik: *“ Etterkrigsårene ble travle og interessante med stadig større produksjon og et bredere varespekter. Eldre trebygninger i fabrikken ble erstattet med solide og moderne lokaler. Flere av de ansatte bygget egne hus, enten på Slettebakken eller på Nygård, med god økonomisk støtte fra bedriften. Folk fra distriktet strømmet til Salhus og fikk arbeid, og fylte de nybygde husene etterhvert som de stod ferdige. Foreningene som holdt til i Losjehallen, planla å bygge et nytt stort forsamlingshus et prosjekt som Salhus Tricotagefabrik etter hvert la det økonomiske grunnlaget for. Arbeidet med idrettsplassen ble påbegynt. Også dette prosjekt ble støttet av Salhus Tricotagefabrik.”*

- 1957 Skoleanlegg (tegnet av arkitekt Vaardal Lunde)bygd etter reguleringsplan fra 1951, eks.)
- 1956 Salhushallen (tegnet av arkitekt Vaardal Lunde, på tomten til Logehuset.
- 1960 Planer om friluftsbad i Storåkerbreen. Ble realisert som et mindre anlegg på Rotholsnesset, som omfattet svømmebasseng for barn og et stupebrett. (Eksisterer deler og er under rekonstruksjon).
- 1970 Planer om å etablere filialer utenfor Salhus, for å sikre arbeidskraft. Tomteland i Meland ble vedtatt kjøpt. Bakgrunnen for dette var dårlig tilgang på ny arbeidskraft i Salhus, (forgubbing), og boligbyggingen i Åsane gikk tregt.
- 1980 Problemene starter for tekstilindustrien i Norge. Fergeleiet på Salhus legges ned.
- 1989 Produksjonen legges ned i Salhus, Norsk trikotasjemuseum stiftes.

3.6 KULTURMINNER/KULTURMINNEMILJØER KNYTTET TIL INDUSTRISTEDET

Store deler av bygningene tilknyttet trikotasjevirkksomheten er intakt. Stedet Salhus er et teknisk kulturminnemiljø. Det har ikke skjedd store endringer siden 1955.

Utviklingen av Salhus kan leses i den fysiske strukturen.

Det viktigste sosiale skillet gikk mellom søndre og nordre Salhus. Skillet gikk mellom de ansatte ved veveriet, ”vikasteinane”, og trikotasjen, ”einebrakarane”. Dersom en bodde i et hus finansiert eller eid av den ene fabrikken, kunne det være vanskelig, sågar umulig, å få jobb i den andre fabrikken. I følge forfatteren Gunnar Slettebakken, varte dette skillet livet ut, og det eneste felles i Salhus var kirken, brannstasjonen, smedfloren (revet) og folkeskolen.

Norsk Trikotasje museum er etablert i nordre Salhus og forvalter flere av bygningene. Museet er under oppbygging og har bl.a. administrasjonen i den gamle skolebygningen.

3.6.1 NÆRING

Mange av husene lokalisert omkring gjestgiveriet og fabrikkene har inneholdt en eller annen form for næringsvirksomhet. Disse har vokst fram, delvis på grunn av industristedet og delvis på grunn av kommunikasjonsknutepunktet. Spesielt området i krysset Salhusveien og Tellevikveien, som er bygd opp omkring 1900, har hatt mange næringsvirksomheter i tillegg til boligfunksjonen. I dag er det få virksomheter igjen. Næringsvirksomheter på Salhus er registrert i et eget hefte, museet.

3.6.2 SERVICE

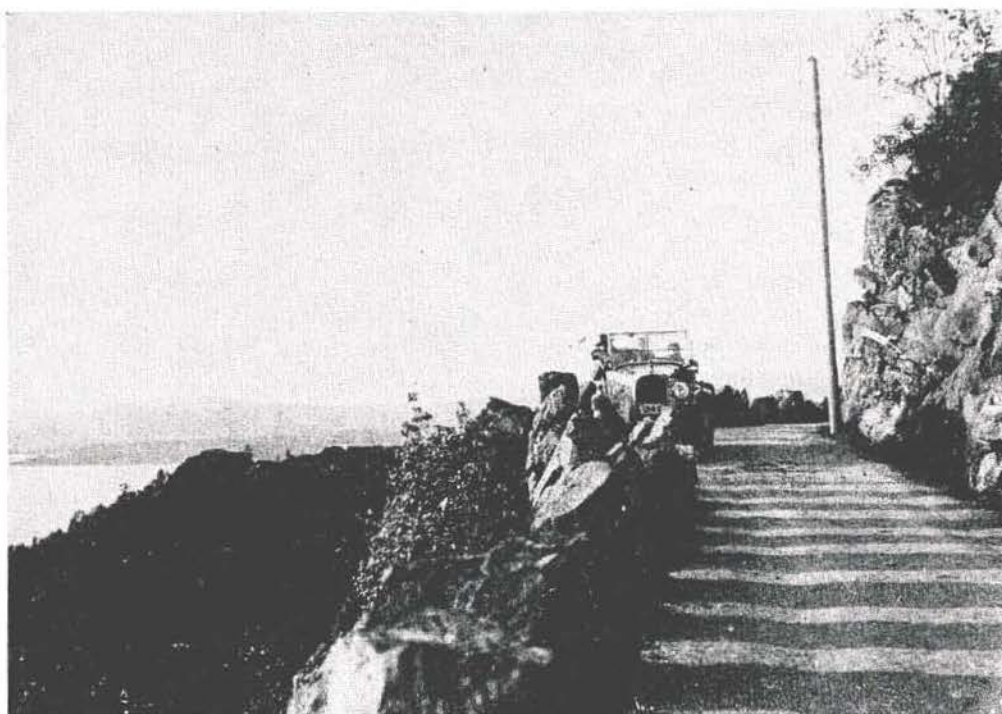
Mange av servicefunksjonene etablert på grunn av fabrikkvirksomheten er nå lagt ned, men bygningene eksisterer. Bank/posthuset ligger ved Salhusveien, sammen med Folkebadet og Salhushallen. På Rotholneset er det rester etter utendørs badeanlegg. Utviklingen av de tre skolebygningene fra fabrikkskolen til skolene i Vikaveien, viser et samfunn som har vært i sterk vekst. Skolen har nylig vært truet med nedleggelse, men er reddet av lokalbefolkningen.

3.6.3 BOLIG

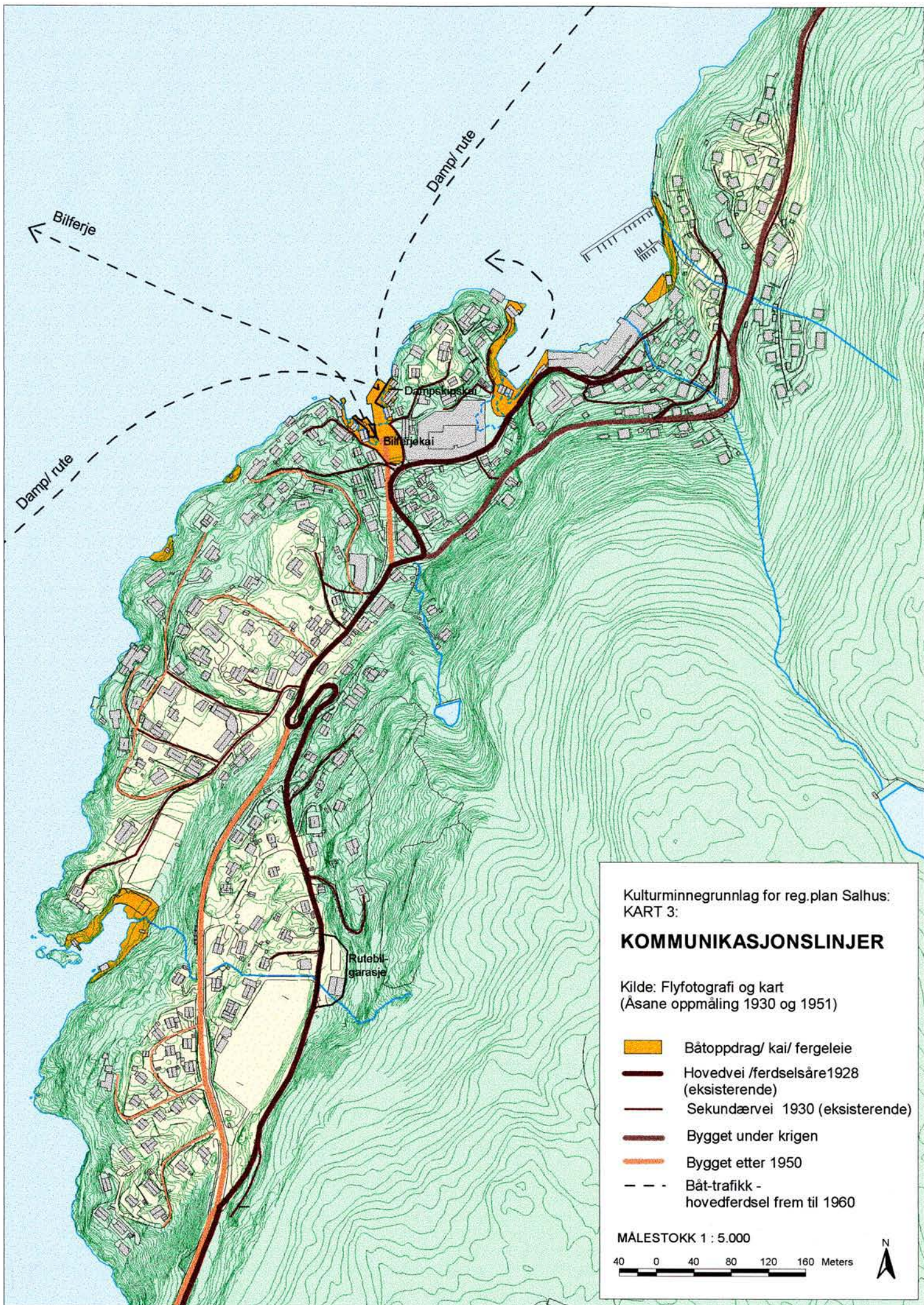
Det går ingen tydelige sosial skiller mhp boligstørrelse eller lokalisering, med unntak av direktørboligene som ble bygd ved århundreskiftet på Haugaleitet. Begge boligene er bygd i sveitser/dragestil og er bevart. Den nordre, som tilhørte veveriet, har intakt hageanlegg, med unntak av nedre del. Det er fradelt og bygd et hus nede ved sjøen. På denne eiendommen er det imidlertid et gjerde i mur som opprinnelig må ha tilhørt hageanlegget. Den søndre eiendommen har vært gjenstand for gradvis boligfortetting i "50- og "60-årene. Selve bygningen er også endret med et markant tilbygg.

De fleste boligene har vært boliger for ansatte ved fabrikkene; enten fabrikkleid eller privateid. Husbyggingen ble delvis finansiert av fabrikkene og det ble stilt krav om å ha egen utleiedel. I perioder var det boligmangel for nye arbeidere. Størrelsen på leilighetene har variert noe. Leiligheter med dårligst standard har fungert som bolig for tilflyttende eller unge i etableringsfasen. Flere av de opprinnelige arbeiderboligene med flere leiligheter er bevart, ved trikotasjonen og i Vikaveien 4, 6, 8, 18, 20. (Bildet over).

Frå Salhusvegen i slutten av 1920-åra, då vegen blei opna for bilferdsle.
(Utlånt frå U.B. i Bergen)

4 KART 3 - KOMMUNIKASJONSLINJER

4.1 KOMMUNIKASJONSLINJER - SALHUS SOM KNOTEPUNKT

Åsabonden sa på tinget i 1670-åra at "Den reisande sin veg går her til sjøs". Bøndene nektet å betale veimester toll. Havneforholdene, lokaliseringen i fjordkrysset og strategisk avstand til Bergen har hatt stor betydning for Salhus sin rolle som knutepunkt. Helt fram til 1927 har Salhus hatt svært dårlig landverts forbindelse til omlandet.

I 1780-åra ble den Trondhjemske postveg bygd over Åsane, men ikke med forbindelse til Salhus. I Tellevik derimot gikk den helt ned til sjøen. Vegforbindelsen til nabogårdene har vært dårlig. Helt fram til 1900 har det kun vært stier som har forbundet Salhus med omlandet. Vi vet ikke sikkert hvor disse gikk, men mest sannsynlig er dagens veiforbindelser delvis bygd i de gamle farene.

Helt fram til mellomkrigstiden har ferdselen til og fra Salhus foregått sjøverts. Mye av råvarene og arbeidskraften til tekstilindustrien kom roende fra gårdene omkring. I tillegg ble det importert bomull fra Amerika. Bomullen ble fraktet med båt. Varene ble skipet ut via Bergen.

Fra 1864 drev brødrene Jebsen en egen dampskipsrute mellom Bolstad og Bergen. Salhus fikk egen dampskipskai i 1870. Damskip (den velkjente Gamle Dampen) gikk i rute helt fram til 1964. Fjordbåtene gikk i rute fram til 1970-åra. (INDL og BNT). Båtene gikk samtidig fra Bergen og konkurrerte om å komme først til Salhus. (Det blå bånd).

Arbeiderne i Salhus hadde eget motorbåtselskap med to båter; Fram og Ferje (1910-30). Lørdagen gikk det båt til Bergen klokka 13.00, etter endt arbeidstid.

Vegforbindelse fra Salhus til Mjølkeråen ble bygd i 1898, videre forbindelse til Nyborg kom i 1925.

Vegforbindelsen sørover til Bergen ble utbedret i 1927 og åpnet for alminnelig bilferdsel. Aasane Automobillag drev bussrutene på Åsanehalvøya.

- 1939 Billaget startet ferge rute mellom Salhus og Frekhaug, i korrespondanse med Holsnøy Billag. Denne forbindelsen ble innstilt under krigen.
- 1942 Tellevikvegen, bygd på deler av gl. kommunikasjonslinje til Tellevik. Fra Salhusvegen til nordre Salhus ble veien lagt i uberørt terreng.
- 1954 Fast fergeforbindelse mellom Salhus , Holsenøy og Alverstraumen ble etablert.
- 1980 Fergeleiet ble lagt ned.
- 1995 Båtrute med korrespondanse til snøggruta lagt ned.
- 1995 Nordhordlandsbroen ble åpnet. Salhus mister sin posisjon som knutepunkt. I dag har tre bussruter endestopp i Salhus.

Kaien er nå i daglig bruk til lossing av sand. I sommersesongen går Bruvik i turistrute med anløp i bl. a Salhus.

4.2 KULTURMINNER/KULTURMINNEMILJØER TILKNYTTET KOMMUNIKASJON

Søndrehamn er fylt ut og bygd om, men steinsatte kaikanter ligger sannsynligvis intakt inne i fyllmassene. Dette betyr at den gamle dampskipskaien kan ligge intakt inne i fyllmassene.

Ved kirken ligger en gammel båtstø med steinsatt tørrmur etter et naust. Alderen på murene er uvisst, men strekker seg i alle fall tilbake til mellomkrigstiden. Båtstøen har tilhørt gården Langeland og lokaliseringen kan sannsynligvis tidfestes langt tilbake i tid.

Deler av Salhusvegen, langs idrettsbanen, bygd i 1927 er uendret. Flere stabbesteiner står fremdeles og veien har grusdekke. Skilt med Salhus, delvis defekt eksisterer. I dag er vegen ikke kjørbær og ender som blindvei.

Ved enden, der den gamle Salhusvegen møter eksisterende veg, er det en rest av den opprinnelige ferdsselsåren til Mjølkeråen. Bussgarasje ligger ved den gamle delen av Salhusveien. Den rommer i dag PAN sine veteranbusser. Tidligere garasje er nylig revet. Grunnmur står igjen.

Steinsatte murer langs bl.a. Tellevikvegen er bevart.

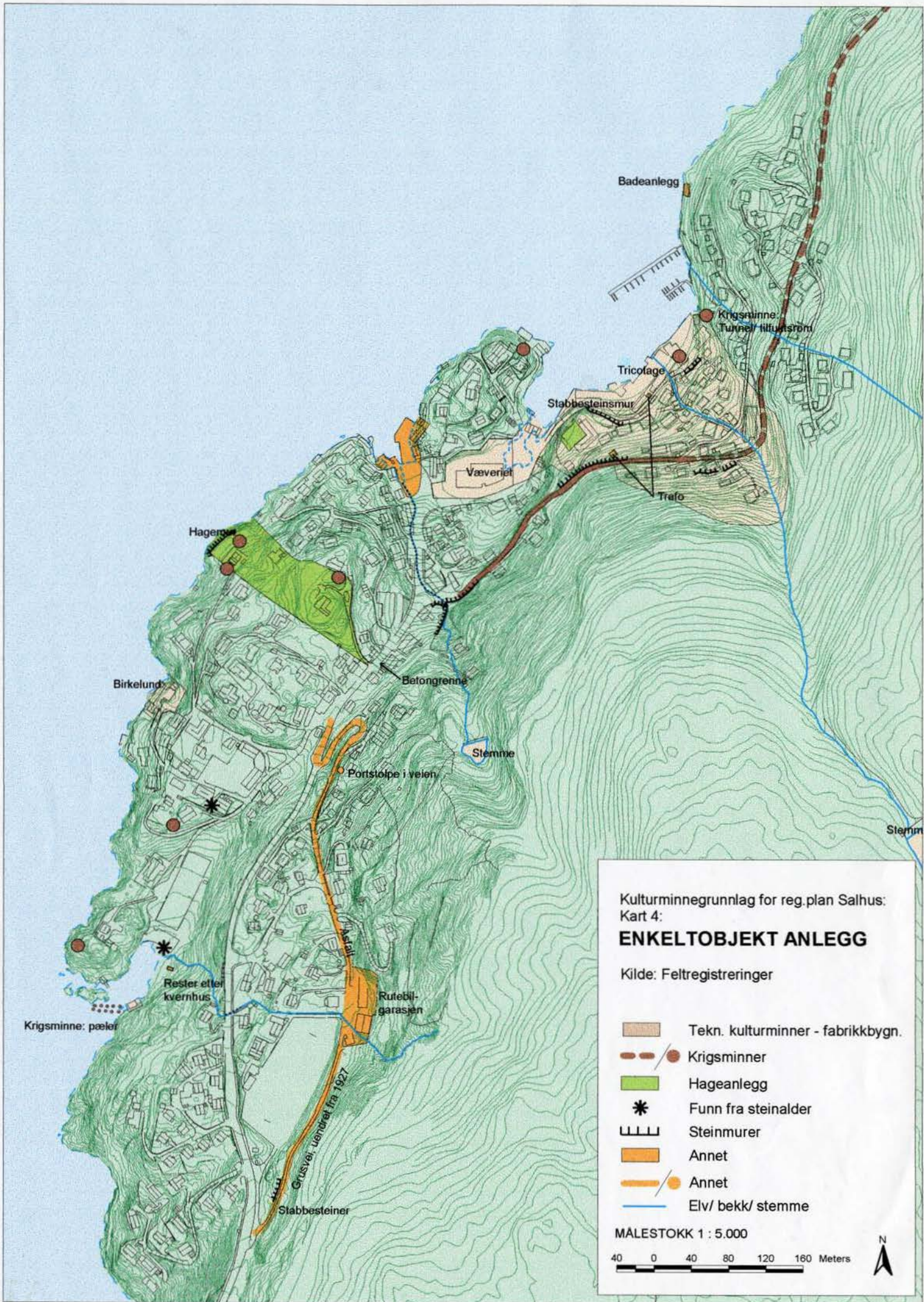
Tellevikvegen, som ble bygd av tyskerne, er i stor grad i sin opprinnelige form, og følger mest sannsynlig den gamle stien til Tellevik..

Fergekaien er uendret. Arealet for biloppstilling og butikken, sammen med fergekaien, danner et kulturminn miljø. Anlegget skal restaureres til operativ stand, som et minne om fergenes storhetstid.

5 KART 4 – ENKELTOBJEKT OG ANLEGG

Kulturminnegrunnlag for reg.plan Salhus:
Kart 4:

ENKELTOBJEKT ANLEGG

Kilde: Feltregistreringer

- Tekn. kulturminner - fabrikkbyggn.
- Krigsminner
- Hageanlegg
- * Funn fra steinalder
- Steinmurer
- Annet
- Annet
- Elv/ bekk/ stemme

MÅLESTOKK 1 : 5.000

5.1 KRIGSMINNER

Under krigen bygde tyskerne et større anlegg på Klauvaneset, ved dagens Nordhordlandsbro. Tellevikvegen var regulert i 1932, men ikke påbegynt. Tyskerne hadde kontroll over fabrikkene i Salhus, hvor det foregikk bl.a. uniformsproduksjon. Det ble bygd flere bunkers langs sjøen og panservognvern i tilfelle landgang av engelskmennene. Vegforbindelse til Klauvaneset var nødvendig, og tyskeren bygde Tellevikvegen i 1942. Fabrikkarbeidere ble tatt ut av fabrikkene og beordret til veibygging. Klauvaneset er rekonstruert av Stiftelsen Tellevik kystfort, som det eneste kystfort i Bergen kommune.

Tellevikvegen, også kalt Nyvegen, er ikke utbedret i særlig grad. Deler av vegen er fundamentert på tørrmurer.

Flere av bunkersanleggene er bevart. Stiftelsen Tellevik kystfort har gjennomført en fullstendig registrering i Salhus som ikke er med i kulturminnegrunnlaget.

På Langamyren ble det bygd en mur for panservognvern. Denne muren er nesten helt borte. I Storåkvika, ved båtnaustet står det pæler igjen etter et landgangsvern tyskerne bygde.

5.2 TEKNISKE KULTURMINNER

Utviklingstrinnene i Salhus har stått i et gjensidig forhold. Strandstedet har sannsynligvis overlevd på grunn av industrietableringen. Kommunikasjonsknutepunktet har sammenheng med beliggenheten og virksomhetene på stedet. Salhus sin identitet som industristed er sterk, og det meste av Salhus har en tilknytning til tekstilindustrien. Slik er Salhus i seg selv et teknisk kulturminnemiljø. Tettstedet har i stor grad vokst fram rundt fabrikkene. Boligene har huset arbeiderne. Flere av boligene har hatt flere boenheter, som var et krav fra fabrikkeneierne. Andre næringsvirksomheter har vært lokalisert her på grunn av industrien osv.

"I 1859 selde gjestgjevar Søren Hammer ei fabrikkomt ved elva som rann ut i Nordre hamn til Philip Christian Clausen og Johan Ernst Christian Ramm. Denne delen av Salhus var framleis ubygd, bortsett frå eit lite garveri i fjøra ved fjellveggen mot aust. Her vaks det på få år fram eit heilt lite samfunn. (... ..) Med etableringa av Salhus Væverier på eidet mellom Sørehamn og Nordrehamn i 1894, vaks strandstaden og fabrikkstaden saman til ein tettstad." (fra Salhus – ein tettstad i Bergen, temabrosjyre nr. 9).

På kartet over tekniske kulturminner er det kun vist fabrikkbygninger eller andre teknisk innretninger som trafokiosk, kai og lignende, med unntak av området rundt trikotasje fabrikk. Dette området har en klar topografisk avgrensing, slik at lokaliseringen av bolighus og andre funksjoner utvilsomt har vært betinget av fabrikkene. Denne topografiske avgrensingen er fremdeles godt lesbar.

6 KILDER:

Kildematerialet for Salhus er omfattende. Museet bl.a. sitter på store mengder informasjon. I dette arbeidet er det brukt et avgrenset felt av dette kildematerialet:

Salhus Tricotagefabrik 1859-1944, Kåre Fasting,
 Salhus i gamal og ny tid., Nils Fotland, utgitt 1945
 Historik over A/S Salhus tricotagefabriks virksomhet 1859-1984, utgitt 1984.
 Frå Fjon til Fusa, Årbok 1994, tema; Salhus
 Salhus musikklag 1911-1986, utgitt 1986
 Åsane Bygdebok 1974
 Salhus - ein tettstad i Bergen 1997 Hordaland fylkeskommune
 Kulturhistorisk reisebok Hordaland
 Rapport, Fylkeskonservatoren i Hordaland 1987
 Gamle handels- og gjestgjiversteder på Vestlandet, del 2, 1975
 Kart over utmark, gårdsnr. 77, år 1890, Jordskifteverket, kartavd, 1430 Ås
 Rapport fra Salhus, roman, Gunnar Slettebakken, 1971
 Generalplan for Bergen og Askøy 1957

GAB register
 SEFRAK registreringer
 Div. foto, flyfoto Widerøe, lånt fra UiBB, Billedsamlingen
 Kart, Åsane oppmålingsvesen 1930
 Kart, Åsane oppmålingsvesen 1951
 Reguleringsplan, stadfestet 1934, revidert 1948
 Reguleringsplan, stadfestet 1951
 Kart over Salhus Tricotagefabriks eiendom 1913

For tidfesting av bygninger er GAB register brukt som grunnlag. Ved hjelp av Sefrak registreringer, befaring, kart og fotos er disse opplysningene kontrollert og korrigert. Fremdeles kan det være feil i materialet, og for bruk i enkeltsaker må dette kontrolleres. Kartene fra 1951 er som eksempel divergerende i sine opplysninger. Reguleringsplanen fra 1932 er revidert på en måte som gjør det vanskelig å lese hva som var den opprinnelige planen.

Folk fra Salhus og Erik Småland, Norsk trikotasjemuseum har bidratt i arbeidet.

7 VEDLEGG

1. Salhus ein tettstad i Bergen, temabrosjyre 9.
2. Beskrevet "auktions skiøde" fra 1766
3. Beskrevet "Brandtakst" fra 1799
4. Beskrevet "Bygslebrev" fra 1822
5. Kopi av utmarkskart 1890